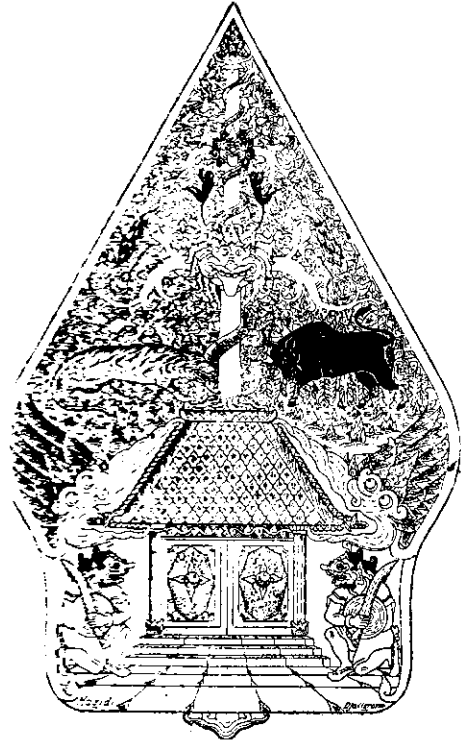

Suluk Pedhalangan

dening : S. Padmosoekotjo.

*SULUK PADHALANGAN ABASA JAWI-KINA
INGKANG LERES TUWIN KATRANGANING
TEMBUNG - TEMBUNGIPUN*

Kaimpun dening

S. PADMOSOEKOTJO

Dhandhanggula

*Mamrih manis palesthaning tulis, pinengetan Sla-
sa Paing tanggal, ping pitulas wayah sore, Mei
sangkalan taun, SUKA WULANG TRUSTHA SA-
JATI, jumbuh lan warsa Jawa, Jimawal ing win-
du, Kunthara ing mangsa Saddha, Madilawal ping
Wolulikur marengi, ARUM LUHUR TRUS-
THENG TYAS.*

=====

Di cetak dan diterbitkan
PT. CITRA JAYA MURTI
Jl. Rungkut Industri II/18, Telp.: 818450
S U R A B A Y A

Dhandhanggula

Mamrih manis palesthaning tulis,
pinengetan *Slasa Paing* tanggal,
ping *pitulas* wayah sore,
Mei sangkalan taun,

SUKA WULANG TRUSTHA SAJATI,

jumbuh lan warsa Jawa,

Jimawal ing windu,

Kunthara ing mangsa *Saddha*,

Madilawal ping *Wolulikur* marengi,

ARUM LUHUR TRUSTHENG TYAS.

***

Nuwun,

Sarehne pangecapan durung saguh menehi tandha-tandha aksara kang samesthine tumraping panulise aksara basa Jawa - Kuna, mula para maos kersoa migatosake seratan tangan kang kapacak ing saben bab ing sulukan. Semono uga panulise pepet ing aksara Latin, kang kudune nganggo tandha caping, durung bisa minangkani. Muga aja kurang ing pamengku.

Penerbit.

SEKRETARIAT NASIONAL PEWAYANGAN
INDONESIA "SENA WANGI"

Gedung Joang 45, Jl. Menteng Raya 31,
Jakarta Pusat.

P R A W A C A N A

Kanthe bingahing manah kula minangkani pamundhulipun Redaksi Kalawarti Minggon JAYA BAYA supados udhu rembag mahargya kababaripun buku SULUK PADHALANGAN ABASA JAWI KINA seratanipun Bapak Padmosoekotjo.

Serat-seratanipun Bapak Padmosoekotjo ingkang gandheng kaliyan pewayangan sarta padhalangan sampun kathah sanget lan isinipun sae, basanipun mentes lan sekeca dipun waos. Para Dhalang sarta sutresna pewayangan/padhalangan saged mewahi seserepanipun sarana maos lan nyinau serat-seratanipun Bapak Padmosoekotjo, priyantun wredha ahli kasusastran Jawi ingkang pantes tinulad lelabetanipun ing jagading kasusastran padhalangan.

Jagading pewayangan/padhalangan saya grengseng sasampunipun kadhapuk organisasi-

organisasi pewayangan/padhalangan kadosta PEPADI (Persatuan Pedalangan Indonesia) ingkang anggadhahi cabang ing 22 Propinsi. Yayasan NAWANGI (Pembinaan Pewayangan Indonesia) ing Jakarta sarta Sekretariat Nasional Pewayangan Indonesia (SENA WANGI) ingkang angimpun sedaya organisasi pewayangan/padhalangan.

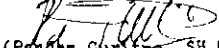
Yayasan NAWANGI ngadani Proyek Perpustakaan Wayang ingkang anglempakaken naskah sarta penerbitan-penerbitan nggengingi pewayangan/padhalangan ingkang kaserat ing basa menapa kemawon mawi aksara menapa kemawon. dipun wragadi dening Pemerintah D.K.I. Jakarta.

SENA WANGI dipun dhapuk ing taun 1975 sesampunipun Kongres Nasional Pewayangan Indonesia ka-I/1975, lan nembe menika sampun kawontenaken Kongres Nasional Pewayangan Indonesia ka-II/1978, sala-jengipun saben gangsal taun sepisan.

Ing Yayasan NAWANGI kula kapatah ngadani Proyek Perpustakaan Wayang ingkang kajiwi anglempakaken buku/penerbitan/naskah pewayangan ugi damel terjemahanipun dhateng basa Indonesia, supados mutiara-mutiaraning budaya pewayangan saged kasebar dhateng saindenging Nusantara, dados gadhahaning Bangsa Indonesia ingkang maneka-warni sukunipun.

Mugi-mugi saya kalthah priyantun Wredha lan Mudha Indonesia ingkang kasdu mewahi isi ning Kapustakan Wayang kados Bapak Padmo soekotjo punika

Jakarta, 10 Agustus 1978.

(Pandha Guritno, SH MA)
Sekretaris Jenderal

A t u r   p a n g i r i n g .

Nuwun,

Anggen kula ngimpun „*Suluk padhalangan abasa Jawi-kina*” kanthi katrangan tegesing tembung-tembungipun, sasampunipun kula mireng/ mangretos bilih:

1. Suluk-suluk abasa Jawi-kina ingkang dipun-ucapaken dening para dhalang, ingkang sampun nate kula pireng wonten ing pagelaran ringgit purwa utawi saking giyaran R.R.I. umumipun sami *kirang leres*.

2. Serat-serat „*gegaran sinau ndhalang*” ingkang sampun nate kula waos. cakepaning suluk-sulukipun ingkang abasa Jawi-kina, umumipun inggih *kirang leres*.

3. Para dhalang ingkang sampun nate kula takeni, umumipun sami *boten mangretos* dhateng suraosing cakepanipun suluk abasa Jawi-kina ingkang dipun - ucapaken.

Sapunika jaman pembangunan. Padhalangan inggih prelu tumut dipun-bangun. Inggang kirang leres, prelu dipun-leresaken. Suluk-sulukipun dhalang ingkang abasa Jawi-kina kedah kenging dipun - tegesi secara ilmiah. Dhalang piyambak kedah mangretos dhateng suraosing cakepanipun sadaya suluk ingkang dipun-ucapaken.

Suluk padhalangan abasa Jawi-kina punika meh sadaya pethikan saking *KAKAWIN BHARATAYUDDHA* karyanipun Empu Sedah lan Empu Panuluh ing jamanipun Prabu Jayabaya (Kediri). Wonten 1 ingkang pethikan saking *KAKAWIN RAMAYANA*.

Wonten ing buku punika, suluk-suluk abasa Jawi-kina kaserat ing *aksara jawi kados aslinipun*. Ugi kaserat ing aksara Latin, kangge para sadherek ingkang kirang pana dhateng aksara Jawi.

Kakawin punika saben 1 sloka utawi 1 padeswara = 2 padadirga = 4 padapala. Dhapukanipun *Kakawin* awewaton *LAMPAH* lan *GURU-LAGHU* utawi *DHONG-DHING*.

Lampah punika kathahing wanda saben 1 padapala. *Guru (dhong)* punika suwanten anteb (awrat). *Laghu (dHING)* punika suwanten amparang (entheng).

Inkang kalebet *GURU* punika ungelipun wanda ingkang : I Aswanten panjang. II Wanda mawa „e” utawi „o”. III Wanda sigeg. Sanesipun tigang warni punika kalebet *LAGHU*.

GURU utawi *LAGHU* punika boten namung pinanggih wonten ing saben wekasaning padapala, nanging ugi pinanggih wonten ing witan lan tengah-tengahipun padapala.

Sarehning dhapukaning *KAKAWIN* punika ngangge wewaton ingkang *GUMATHOK* sa-

nget, cakepanipun boten kenging dipun-ewahi ing sapurun-purunipun kemawon. Saya boten kenging, manawi anggenipun ngewahi punika njalari cakepanipun *KAKAWIN* lajeng dados ungel-ugelan ingkang *tanpa teges*. Punika nama *ngri-sak* utawi *mbibrahaken KAKAWIN*.

Prelu kawuningan :

1. Suluk-suluk abasa Jawi-kina ingkang kawrat ing buku punika namung miturut *ungelipun ingkang asli*, tanpa wewahan wanda „o” ingkang minangka *kombangan*.

2. Suluk abasa Jawi-kina ingkang kangge *ADA-ADA* (ada-ada greget-saut), limrahipun boten ngantos dumugi wekasnipun sloka. Wonten ing pundi kendelipun (pedhotipun), boten prelu kapratelakaken ing buku punika, sabab para dhalang temtu sampun ngretos.

3. Katranganing tembung-tembung ingkang kawrat ing buku punika saperangan ageng miturut *Oudjavaansch-Nederlandsche Woordenlijst door Dr. H. H. Juynboll*. Satunggal-kalih wonten ingkang miturut Bausastra karanganipun *J. F. C. Gericke* lan *T. Roorda*.

Sadaya panyeda (kritik) ingkang tumuju murih saening isinipun buku punika, badhe katampi dening pangimpun kanthi atur panuwun.

Pangimpun

S. Padmosoekotjo

Pitêdah êkêk pamaosipun Jawi-kina.

1. Aksara Latin ing Jawi-kina umumipun pamaosipun sami kabayan ing Jawi-mggal.
2. Vokal kawaos limrah: a, i, ê, u, e, o.
3. Vokal kawaos panjang iâ, î, ô (ê panjang), ù, ai (kados e panjang), au (kados o panjang).
4. ɾ kawaos rê (aksara Jawi sandhangan kèrèt).
5. a = a ing basa Indonesia.
6. Aksara mahapura: kh, dh, th, ch, jh, ph, bh, gh, ɣa, kawaos mawa abab kadhah.
7. ɣ = s nanging langkung ngêsê. ɣ̣ = s langkung ngêsê malih.
8. ɾ = n. Nanging ɾ mawa abab kadhah.
9. ñ = ny ing basa Indonesia.
10. "nya" ing aksara Jawi 𑀮𑀭𑀯𑀭𑀯𑀭𑀯 "jen, nya" ing basa Indonesia = 𑀮𑀭𑀯𑀭𑀯𑀭𑀯
11. Pamaosipun Jawi-kina awéwaton gatra lampah. Aksara pèjah (sésigiq) ing wêkasan ing kembang gésang malih, yen kembang ing sandhapiyun apurwa vokal. Tuladhanipun:
Owighnam astu. Owighnamastu.
Sang Uttari. Sanguttari.
Okon aku mājar i. Okonaku mājari.

Sekar ing nginggil punika kangge ing suluk-
an laras slendro *pathet nenem ageng* ing jejer ka-
witan. Ingkang saklangkung mathuk lan mathis
piyambak dipun-suluki makaten punika, manawi
jejer kawitan nagari Hastina, sabab isinipun sekar
punika nyandra kaendahanipun kadhaton Has-
tina.

Katranganing tembung-tembungipun :

1. Leng-leng = anglam-lami (Indonesia : meng-
asyikkan, menyebabkan orang terpesona).
2. Romya = endah, nengsemaken. Indonesia :
indah, menawan hati.
3. Cacangka (kawaos : sasangka) = rembulan.
4. Kumenar (kawaos : kumenyar) = sumorot,
sumunar.
5. Mangrengga rum ning puri = ngrengga ka-
endahaning puri (kadhaton, kaputren).
6. Mangkin tan pasiring = saya tanpa tan-
dhing, saya ora ana kang madhani (enda-
he).
7. Halep ikang umah mas = endahe suyasa
kencana.
8. Lwir murub ring langit = pepindhane
(omah mas kang sumunar iku) kaya murub
ing langit.
9. Tekwan = sarta, lan maneh, apa maneh.
10. Sarwwa-manik = sesotya maneka warni, sa-

warning sesotya (Indonesia : segala ma-
cam manikam).

11. Tawing = tebeng, srawing; aling-aling ? (In-
donesia : tirai, tabir).
12. Sinawung = dipun-salut, linapis.
13. Suji = I Eri, sunduk. II Sulaman, renda.
14. Saksat sekar ning suji = pepindhanipun
kados reroncening sekar (kados sekar ri-
nonce).
15. Unggwan Bhanumati = papan--padunung-
anipun Bhanumati (Ing padhalangan : Ba-
nuwati).
16. Yan amrem alangö mwang natha Duryyo-
dhana = manawi sare alelangen (sih-sinihan)
kaliyan Prabu Duryyodhana.
17. Lango = endah, kaendahan, klangenan.
Alango = alelangen (sih-sinihan).

Suaraosipun :

Endah anglam-lami (warnipun) rembulan
ingkang sumunar ngrengga memanisng puri (ka-
dhaton), (njalari) saya tanpa timbang (boten
wonten ingkang nyameni) endahipun suyasa ken-
cana (griya emas) punika, (sorotipun sumunar)
pepindhanipun kados murub ing langit; punapa
malih tebengipun linapis sesotya maneka warni
ingkang pepindhanipun kados sekar rinonce, (ing

Ing sekar punika dipun-pratelakaken :
 1 *Parasurama* (punika Resi Ramaparasu utawi Ramabargawa), 2 *Kanwa* (punika ugi Resi), 3 *Janaka* (punika Prabu Janaka Ratu ing Mithila ingkang manawi ing padhalangan sinebut Ratu Mantili), sami ndherekaken Bathara Narada. Tigatiganipun (*Parasurama, Kanwa, Janaka*) sampun seda, lajeng *asalira dewa*.

Wondene ginanipun sekar ing nginggil punika wonten ing pagelaran ringgit purwa kangge sulukan ing *sasampunipun* sulukan *pathet nenem ageng*, ing saderengipun *wiwit ginem*.

Katranganing tembung-tembungipun :

1. Lenggeng = endah, asri, nengsemaken.
2. Gati = kawontenan. Hawan = margi.
3. Lenggeng gati nikang hawan = asri- nengsemaken kawontenaning marginipun.
4. Sabha = bangsal papan sarasehan, papan rembagan; pendhapa kraton.
5. Samantara = boten antawis dangu (Indonesia : sementara itu, segera sesudah itu)
6. Tegal Kuru = ara-ara Kuru (Indonesia : tanah lapang Kuru).
7. Nararyya = *nara* (tiyang) + *aryya* (minulya, sebutanipun darah luhur). Ing sekar punika tembung, „*nararyya*” sami kaliyan : *Prabu*.

8. Nararyya Kresnan laku = Prabu Kresna olehe tindak, tindakipun Prabu Kresna.
9. Kresnan laku = Kresna + an (olehe, anggenipun) + laku = Kresna anggenipun tindak, tindakipun Kresna.
10. Sirang Paracurama, Kanwa, ----- = panjenenganipun Paracurama, Kanwa, -----.
11. Janakadulur Narada = Janaka + adulur (sesarengan) + Narada = Janaka sesarengan kaliyan Narada.
12. Karyya = ayahan, padamelan. (Indonesia: tugas, pekerjaan).
13. Bhupati = bhu (bumi) + pati (pangageng) = raja, ratu.

Suraosipun :

Asri - nengsemaken kawontenanipun margi ingkang (ngener) dhateng bangsal (papan pirem-bagan) Hastina. Sareng tindakipun Prabu Kresna dumugi ing ara-ara Kuru, panjenenganipun kepanggih (kepethuk) kaliyan Paracurama, Kanwa lan Janaka (ingkang sampun sami asalira dewa) sesarengan kaliyan (Bathara) Narada; (sakawan punika) sami tumut mbiyantu pakaryanipun (tugasnya) Sang Prabu.

***

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥
 इति श्रीमद्भगवद्गीतायां अध्यायः प्रथमः ॥
 इति श्रीमद्भगवद्गीतायां अध्यायः प्रथमः ॥
 इति श्रीमद्भगवद्गीतायां अध्यायः प्रथमः ॥
 इति श्रीमद्भगवद्गीतायां अध्यायः प्रथमः ॥
 इति श्रीमद्भगवद्गीतायां अध्यायः प्रथमः ॥

Irika ta sang Ghatotkaca kinon ma-
 pagarkkasuta, lekap ira Kresna Par-
 tha manèhèr muji gakti nira, sang
 inujaran wowang masimu garjita
 harisa marèk, mawasana bhagya yan
 hana pakon ri patik nrapati.

Sekar ing nginggil punika nyariyosaken na-
 lika Sang Ghatotkaca (ing padhalangan : Gathut-
 kaca) kadhawuhan dening Prabu Kresna ndikaka-
 ken lumawan krodhanipun Sang Karna utawi
 Sang Arkkasuta, inggih Sang Suryaputra (wonten
 ing madyaning perang Bharatayuddha ing dinten
 ingkang kaping XIV).

Ginanipun sekar punika ing pagelaran ring-
 git purwa kangge „ada-ada greget-saut” ing pa-
 thet sanga.

Katranganing tembung-tembungipun :

1. Irika = ing wekdal punika, ing nalika puni-
ka. (Indonesia : ketika itu, maka).
2. Ghatotkaca = Ghata (kuwali) + utkaca
(sirah, rambut ing sirah ?) = ingkang sirahi-
pun awangun kados kuwali. Ut = nginggil,
puncak. Kaca = rambut.
3. Kinon = kon + seselan :in = dipun-dhawu-
hi.
4. Mapagarkkasuta = mapaga (supados ngla-
wan) + Arkkasuta (putranipun Arkka. Ba-
thara Arkka punika Bathara Surya. Dados:
Arkkasuta punika kajengipun putranipun
Bathara Surya, inggih punika Sang Karna).
5. (Sang Hyang) Arkka = Aditya, Aruna, Sur-
ya, (Dewaning) srengenge.
6. Ira = panambang tumrap „sira” (pratama-
purusa utawi : orang ketiga), limrahipun
dipun-jarwakaken „panjenenganipun”.
7. Tekap = dening (Indonesia : oleh).
8. Tekap ira Kresna = dening panjenengan-
ipun (Prabu) Kresna.
9. Muji = mangalembana.

10. Cakti nira = kasektening panjenenganipun, inggih punika kasektening Ghatotkaca.
11. Sang inujaran (ujar + seselan : *in* + panambang : *an*) = ingkang dipun-dhawuhi (inggih punika Ghatotkaca).
12. Wawang = tumunten, enggal-enggal, sanalika punika ugi.
13. Masemu = katingal radi, katingal kados.
14. Garjjita = I suka-rena, *mongkog* manahipun. II Kendel sanget, tatag-tanggon. III Angkuh.
15. Harsa = seneng, gembira.
16. Marek = nyelak, ngadhep (Indonesia : mendekat, datang menghadap).
17. Mawacana = wicanten, matur.
18. Bhagya = begja. (Indonesia : berbahagia).
19. Yan = I Amargi, jalaran. II Yen (manawi). III Mbokmanawi (Indonesia : kalau-kalau). IV Bilih (Indonesia : bahwa). V Ing basa Indonesia kalebet „kata pementing : *lah*”.
20. Patik = salugunipun ateges : abdi, kawula (Indonesia : budak, hamba).
21. Patik nrepati = abdiꦤꦶꦒꦫꦠꦸ (budak raja), inggih punika : *aku* (Ngoko) = Krama inggil : kawula, adalem (abdi-dalem).

Suraosipun :

Ing nalika punika Sang Ghatotkaca kadha-

wuhan lumawan putranipun (Bathara) Arkka (inggih punika ingkang apearab Kama) dening panjenenganipun Prabu Kresna; Partha (Arjuna) lajeng mangalembana dhateng kasektenipun (Ghatotkaca). Inggih punika Sang Ghatotkaca sanalika punika ugi katingal *mongkog* panggalihipun, (kanthi) gembira marak (dhateng Prabu Kresna) matur (makaten) : „Kawula rumaos begja, amargi wonten dhawuh (paduka) dhateng kawula”.

***

Katranganing tembung-tembungipun :

1. Meh rahina = (wancnipun)ndungkap raina, meh siyang.
2. Meh rahinasemu bang = meh(ndungkap) + rahina(siyang) + asemu(radi) + bang(abrit) = (wancnipun)ndungkap siyang, (ing sisih wetan langitipun katingal)radi abrit.
3. Hyang Aruna = Hyang Arkka, Hyang Aditya, Hyang Surya = srengenge.
4. Ogha = sesakit mripat.
5. Rapuh (rapu) = kesel, lesu, lungkrah, nglokro.
6. Kadi netra ning ogha rapuh = kados(abritipun) mripat ingkang(ngleresi) sakit.
7. Kokila (Bausastra J.F.C. Gericke - T. Rooda : de zwarte of Indische koekkoek) = peksi engkuk.
8. Cabda ni kokila = swantening peksi engkuk, ocehing peksi engkuk.
9. Ring kanigara = ing wit kanigara.
10. Keter = geter, Indonesia : getar, geletar Saketer ni = kados geteripun, kados pangrengiking, kados pangrengihipun.
11. Kidung = tembang(Indonesia : nyanyian, syair).
12. Kung = sakit asmara, sakit brangta, kandhuan rimang, kasmaran.
13. Akung = ngalami kasmaran, nandhang brangta(Indonesia : menderita sakit asmara, jatuh cinta).
14. Saketer ni kidung ning akung = kados pangrengiking kidungipun tiyang kasmaran utawi nandhang brangta.
15. Winipanca = sulingipun tiyang Indu.
16. Lwir wuwusing winipanca = kados suwantening sulingipun tiyang Indu.
17. Papetaking ayam wana = klurukipun ayam-wana, cekikeripun ayam-wana.
18. Pagagan = papan(pasiten)ingkang kataneman gagi (Indonesia : perhumaan).
19. Mrak anguhuh = peksi merak nyengungong (ngundang-undang).
20. Bhramarangrashtra kusuma = bhramara (kombang, tawon) + angrashtra(manggrurah, ngrisak) + kusuma(sekar) = kombang (tawon) manggrurah sekar.
21. Rahasya = I wewados(Indonesia : rahasia). II Pawestrenan(Ngoko : pawadonan).
22. Parahasyan = senthong patileman, kamar pasarean(Indonesia : kamar tidur).
23. Parahasyan arum = kamar pasarean wangi, endah(Indonesia : kamar tidur harum).

Wonten ing pagelaran ringgit purwa ginanipun sekar *Bhramarawilasita* punika kangge sulukan *pathet manyura jugag*, kangge singgetan beholan utawi kangge nyelani *pathet manyura wantah*.

Katranganing tembung-tembungipun :

1. Jahni = Jahnawi = toya, ugi ateges : bengan Ganga.
2. Yahning = ya (Indonesia : ia) + ahning (bening).
3. Jahni yahning = toyanipun bening.
4. Talaga kadi langit = tлага(wiyaripun ngilak-ilak) kados langit.
5. Mambang tang pas = kumambang bulusipun.
6. Wulan upama nika = pepindhanipun kados rembulan. Inggang dipun-pepindhaken kados rembulan punika bundering badanipun bulus inggang wonten ing tlagapunika.
7. Wintang tulyang kusuma ya sumawur = kados lintang-lintang (ing. langit) pepindhanipun sekar-sekar inggang sumawur.
8. Lumra = semebar (Indonesia : terserak).
9. Sari = I Sekar. II Sarinipun sekar (Indonesia : tepung sari).
10. Lumra pwekang (pwa + ikang) sari kadi

jalada = sarining sekar inggang sumebar pepindhanipun kados mega.

Suraosipun :

Toyanipun (tlaga ing Suwelagiri) bening, (jembaripun) tlag (ngilak-ilak) kados langit; bulusipun kumambang, (bundering badanipun bulus punika) pepindhanipun kados rembulan. Kados lintang-lintang (inggang anjrah ing langit) pepindhanipun sekar-sekar inggang sumawur, sari-sarinipun sekar (Indonesia : tepung sari) sumebar kados mega.

Cathetan :

Tembung-tembung „*mambang tang pas*” (bulusipun kumambang), kathah dhalang inggang klintu „*kembang tapas*”, satemah lajeng tanpa teges.

***

6

Handwritten text in Balinese script, consisting of approximately 12 lines of characters.

Tatkālam nrepa Kṛṣṇa tan tulus anakra
ni nsiwara jāmawisuta, ngkā mung-
gah sira kālīh ing ratha kēhēr tu-
mihangakēn ikang garottama, tan
wiyarthān magawe pupug ni guna sang
nri leu mari katarajwala, tēkwan
puh lumihat ri sang wara Cikanḍi
karana ni gupe nirāлага.

Sekar ing nginggil punika nyariyosaken sa-
peranganing kawontenan ing madyaning Bharata-
yuddha dinten ingkang kaping X. Ing dinten

punika Mahasenapati Bhisma(Dewabrata) liwung pangamukipun, ngantos wadyabala Pandawa ka-
tthah ingkang pejah. Ing mangka Arjuna, sanajan sampun dipun-dhawuhi dening Prabu Kresna su-
pados tumunten mrajaya Mahasenapati punika, dereng karsa nglepasaken sanjata pamungkas. Ing semu Arjuna boten/dereng mentala mrajaya Resi Bhisma. Awit saking punika, Prabu Kresna ingkang sampun prasetya boten badhe tumut nyalirani perang lan boten badhe nrenggep sanjata, saking muntabing pangalihipun ngantos kesupen dhateng prasetyanipun, jleg tedhak saking kreta musthi sanjata Cakra nedya mrajaya Mahasenapati Bhisma. Nanging lajeng dipun-tututi Arjuna, dipun-penggak tuwin dipun-engetaken sampun ngantos kelajeng nerak prasetyanipun.

Wonten ing pagelaran ringgit purwa sekar punika limrahipun dipun-engge Sendhon Sastradatan.

Tegesing tembang-tembangipun :

- 1. Tatkala = nalika.
- 2. Nrepa (nrepati) = Ratu. Nrepa Kresna = Prabu Kresna.
- 3. Tulus = saestu, siyos. Tan tulus = boten saestu, boten siyos, sande(wurung).

4. Anakra = namakaken sanjata cakra, nyakra.
5. Resiwara = Resi linangkung, Resi pinunjul, Resi agung.
6. Jahnawi = bengawan Gangga, ugi ateges: Dewi Gangga.
7. Jahnawisuta = putranipun Dewi Jahnawi, putranipun Dewi Gangga, inggih punika Sang Dewabrata utawi Resi Bhisma.
8. Ngka = ing ngrika, lajeng (Indonesia : disana, lalu, maka).
9. Teher = salajengipun, sasampunipun makaten, lajeng, enggal-enggal.
10. Mungguh sira kalih ing ratha = minggah panjenenganipun kekalih ing kreta.
11. Tumihangaken = ngincengaken (Indonesia: membidikkan).
12. Carottama = Cara(jemparing) + utama (linangkung, pinunjul, sae) = jemparing linangkung.
13. Wyartha = tanpa guna (Indonesia : sia-sia, tidak ada hasilnya).
14. Tan wyarthan = boten tanpa gina (Indonesia : tidak sia-sia), maksudipun : ingkang sinedya boten mlesed, boten lepat, saged kenging.

15. Pupug = salugunipun ateges: papak, kethul.
16. Magawe pupug = njalari papak (kethul) murugaken suda (sima).
17. Magawe pupug ni guna Sang Resi = murugaken sudaning kalangkunganipun Sang Resi.
18. Mari = mantun, kendel (Indonesia : berhenti).
19. Katarojwala = katara(katingal) + ujwala (sorot, sunar, cahya) = katingal sumorot, katingal makantar-kantar.
20. Mari katarojwala = boten katingal makantar-kantar malih.
21. Lesu = lungkrah (jalaran saking keselipun), tanpa daya.
22. Tekwan = mandar, lan malih, punapa malih, punapa dene.
23. Puh = sirna kekiyatanipun, pepes manahipun.
24. Lumihat ri sang wara Cikandi = ndulu (sumerep) dhateng sang linangkung Cikandi (Ing padhalangan : Srikandhi).
25. Gupe (gupay) = kesel, ringkih, lemes, lungkrah, kendho.
26. Karana ni gupe niralaga (nira + alaga) = njalari kendho tandanging perangipun.

Wonten ing pagelaran ringgit purwa sekar punika limrahipun kangge *ada-ada jugag pathet manyura*, kirang-langkung namung dumugi tengah-tengahipun sloka sampun kendel, dipun-pungkasi sarana kombangan „O”.

Tegesing tembung-tembungipun :

1. Niyata = tartamtu, mesthi.
2. Larut = larut-mirut, sirna-gempang, tumpes-tapis, telas babar-pisan. Laruta = badhe brastha, badhe telas babar-pisan.
3. Sakwehning = sagunging, sanggyaning, sadaya.
4. Yodha = perajurit.
5. Kurukula = tedhak-turunipun Kuru, inggih punika ingkang sinebut *Kurawa*.
6. Sakurukula = sadaya tedhak-turunipun Kuru, sadaya Korawa.
7. Ya = I Manawi. II Piyambakipun. III Punika. IV Jalaran(amargi).
8. Kuru (Prabu Kuru) punika tedhakipun Prabu Bharata turun kaping 7. Inggih Prabu Kuru punika ingkang yasa Tegal Kuru(ara-ara Kuru); lan inggih Sang Kuru punika ingkang mahanani wontenipun tembung „*KORAWA*”, tegesipun: tedhakipun Kuru. Wondene Prabu Kuru punika putranipun

Prabu Sambarana(Samwarana) ingkang miyos saking prameswari widadari Dewi Tapat. Sang Dewi punika putranipun Bathara Surya.

9. Utus = dhawuh. Angutus = ndhawuhi, mrentahi.
10. Surud = mundur, mlajeng. Sumuruda = supados mundur.
11. Tuwi = lan malih. punapa malih. punapa dene.
12. Walek = kumelun, mulek (Indonesia: polang-paling, berhamburan).
13. Renwangde = renu(lebu) + angde(njalari) = lebu ingkang njalari.
14. Lewu = ageng, kaduk sanget(Indonesia: amat sangat).
15. Wulangun = bingung, kabingungan, bilungun.
16. Wekasan awa tekap ning rah = wasanani-pun padhang dening (abritipun) rah.
17. Lunramadeti lebu = lumra (sumebar waradin) + amadeti lebu(njalari padhetipun lebu, satemah lebu boten mulek-kumelun).

Suraosipun :

Tartamtu badhe sirna-gempang tumpes-tapis sagunging prajurit(wadyabala) Korawa, ma-

nawi Sang Bhisma lan Drona boten ngabani „mundur”: punapa malih(nalika samanten) pe-
teng dening kumeluning lebu ingkang njalari (pa-
ra prajurit Korawa) saklangkung bingung pating
bilulung: wasananipun(lajeng) padhang dening
(ilnipun) rah ingkang sumebar(sumrambah) ada-
mel padheting lebu(ngantos lebu boten kume-
lun malih).

***

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 श्रीकृष्णाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥
 श्रीकृष्णाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥
 श्रीकृष्णाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥
 श्रीकृष्णाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥
 श्रीकृष्णाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥
 श्रीकृष्णाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

Dilyan sangka rikā ka kāmān arīpat
 reṅnyābale kāncana, cobhābhā mahē-
 ning pawal natar ikārdh mutyahā-
 rāraras; waicūryyāmaranila bapra
 ni pagēr kūrjungrya mantēn lumōng,
 muntab hintēn i gopuranya maca-
 wintēn sūryyakāntojwala.

Ing nginggil punika namanipun sekar Sar-
 dulawikridita, tegesipun : dolanan sima, punika
 sambetipun sloka ingkang kasebut ing angka 1
 (ngajeng piyambak). Isinipun nyariyosaken kaen-
 dahaning taman ing Hastina(ingkang manawi

wonten ing padhalangan kawastanan taman Kadilengeng).

Wonten ing pagelaran ringgit purwa sekar punika kangge sulukan *pathet manyura ageng*, limrahipun ing sasuwukipun gendhing *Damar-keli*, kadhatonan Hastina prameswari Dewi Banuwati.

Katranganing tembung-tembungipun :

1. Kilyan = dadosipun tembung Jawi-enggal (krama) : kilen, ngoko : kulon.
2. Kilyan sangka rika = mangilen saking ngriku, ing sakilenipun punika (Maksudipun ing sakilenipun kadhaton Hastina).
3. Taman = I Patamanan. II Sami kaliyan „tan” = boten.
4. Arepat = kempal; wonten, samekta (Indonesia: hadlir).
5. Rehnya = pranatane, pasang-rakitipun.
6. Bale = griya. (Griya ingkang dumunung ing patamanan namanipun : *pantisari*).
7. Bale kancana = griya emas, pantisari emas.
8. Cobhabhra = *cobha* (bagus, endah, asri) + *abhra* (endah, sumorot) = endah sanget, endah anglam-lami. (Indonesia: indah-permai).
9. Pawal = krikil (Indonesia : batu krikil); jinisipun sesotya.
10. Natar = plataran ing sangajengipun griya (Indonesia: halaman muka).
11. Ikarok = ika (punika) + arok (awor, campur, worsuh dados satunggal) = punika campur kaliyan.
12. Muty ahara taras = muty ahara (mutyara) + arara (stendah, nengsemaken) = mutyara endah-nengsemaken.
13. Waiduryya = Jawi-enggal: widuri, jinis ing sesotya ingkang awarni biru.
14. Waiduryyamaranila = waiduryya (widuri) + amaranila (ugi jinisipun sesotya ingkang awarni biru).
15. Bapra = tembok, pager tembok.
16. Tunjung = jinisipun trate (awarni abrit).
17. Mauten = mirah, inggil punika jinisipun sesotya ingkang awarni abrit.
18. Lumong (panyeratipun „O”) ngangge caping utawi titik kalih) = sumorot, sumunar.
19. Muntab hinten i gopuranya = sumunar (gumebayar) inten ing gapurampun.
20. Cawinten (= cawiri) = rerenggan awujud harang ingkang dipun-tatah. (Reca ?). Indonesia: perhiasan berujud barang yang dipahat. (Arca ?)
21. Suryyakanta = jinisipun sesotya ingkang

sae sanget (pinunjul), saweneh wonten ingkang negesi : hablur.

- 22. Suryyakantojwala = suryyakanta (sesotya li-nangkung, hablur) + ujwala (sorot, sumorot).

Suraosipun :

Ing sakilenipun punika (inggih punika ing sakilenipun kadhaton Hastina) wonten pataman-an mawi pantisari emas (bale kancana) ingkang saklangkung endah anglam-lami. Krikil-krikil aso-rot bening ingkang sumebar ing plataran campur kaliyan mutyara, katingalipun endah sanget. Pageripun tembok rinengga widuri lan amaranila (sesotya awarni biru) lan (pepethan) tunjung sa-king mirah mancorong (sumorot). Pating glebyar sorotipun inten rerengganing gapura, reca-reca-nipun rinengga suryakanta sumorot.

***

Handwritten text in Devanagari script, likely a Sanskrit or Javanese inscription.

Mulat mara Dang Arjunāsēmu kamā.
nisan hāsēpan ri tingkah i musuh
mirān pada hadang kanya uwang wa-
neh, hana pwa ng anak ing yayah
mwang ibu lan uwanggēh paman, ma-
hādi nipa Cahya Bhisma sira sang
dwijānggēh Guru.

Sekar ing nginggil punika nyariyosaken mangun-
ing pangalihipun Arjuna anggen-
ipun badhe mangsah perang ing Bharatayuddha,
sareng priksa bilih mengsah-mengsahipun ingkang
kedah dipun-brastha punika taksih kadang-kade-
yanipun piyambak, para pinisepuhipun tuwin pa-

ra (tilas) Gurunipun. Amargi panggalihipun sa-
klangkung trenyuh lan rumaos boten mentala
mrajaya mengsah-mengsahipun, Arjuna lajeng
nyuwun dhateng Prabu Kresna supados Bharata-
yuddha dipun-sandekaken kemawon.

Kasebat ing serat *Bhagawadgita*, awit sa-
king sangeting trenyuh lan karerantaning pang-
galihipun, sasampunipun mriksani mengsah-
mengsahipun, Arjuna lajeng ambruk kapidhara
wonten ing salebeting kretanipun. Sareng sampun
enget purwa-duksina, Arjuna lajeng dipun-su-
lang-sulangaken dening Prabu Kresna bab
„DHARMANIPUN SATRIYA” lan dipun-wejang
ing babagan SANGKAN — PARAN. Wasanani-
pun Arjuna lajeng katetangi panggalihipun, ma-
deg suraning panggali nedyambrastha mengsah-
mengsahipun.

Wonten ing pagelaran ringgit purwa sekar
punika kangge sulukan(ada-ada) adegan Arjuna.

Katranganing tembung-tembungipun :

1. Mulat (ulat + seselan : um) = ndulu, ni-
ngali, noleh.
2. Mara(tembung *lingga*, sanes tembung an-
dhahan ingkang saking *lingga* „para”) =
kalebet „partikel pementing” kangge nya-
ngetaken suraos.

3. Sang Arjunasemu = Sang Arjuna + asemu
(katingal kados, katingal radi).
4. Manusa = manungsa, tiyang.
Kamanusan = (Walandi : aangedaan, ge-
roerd, verbaasd) mesakaken, trenyuh ma-
nahipun, gumun.
5. Kasrepan (ka + srepan/serepan + an) = trenyuh,
karerantan panggalihipun(Indonesia: pilu
hati).
6. Tingkah = kawontenan, dhapukan, tatanan
(Indonesia: keadaan, susunan, peraturan).
7. Pada kadang = sadaya (kaprenah) sadherek.
8. Taya wwang waneh = boten wonten tiyang-
ipun sanes(boten wonten ingkang sanes sa-
dherek).
9. Hana pwa ng anak ing yayah mwang ibu =
wonten kaponakan saking pancer jaler (sa-
king bapa) lan saking pancer estri(saking
ibu).
10. Len = lan, ugi, sanes (sanesisipun).
11. Anggeh = sesambetanipun sadherek kapre-
nah . . . -(Indonesia: pertalian saudara).
12. Len uwanggeh(uwa + anggeh) paman =
lan ugi ingkang kaprenah uwa sarta paman.
13. Makadi (maka + adi) = langkung-langkung
(Indonesia: terutama): kadosta.

14. Sira sang dwijanggeh(dwija + anggeh) Guru
= panjenenganipun Sang Pandhita punika
kaprenah Guru.

Suraosipun :

(Nalika) mriksani (mengah-mengsahipun
ingkang wonten ing barisan Korawa) Sang Arjuna
katingal sajak trenyuh lan karerantan panggalihipun,
jalaran kawontenaning mengsah-mengsahipun
(ingkang badhe linawan ing madyaning perang
Bharatayuddha), sadaya kaprenah kadang-
kadeyanipun piyambak, boten wonten tiyang-
ipun sanes (ingkang sanes sadherek): wonten ing-
kang kaprenah kaponakan saking pancer jaler (sa-
king bapa) lan saking pancer estri (saking ibu),
lan ugi wonten ingkang kaprenah uwa utawi pa-
man, langkung-langkung Prabu Salya lan Bhisma.
Panjenenganipun Sang Pandhita (maksudipun
Pandhita Drona) kaprenah Guru.

***

10

*Ngkã krodha Kresna mangadeg
saka ring pahöman, munggwing
natar sira wilbuh kadi Kalamayu,
mintonakên krama niran Anhu Uti-
numukti, lita kiwikiprama makawak
ikang Ariloka.*

Sekar ing nginggil punika nyariosaken na-
lika Prabu Kresna dutanipun Pandawa badhe di-
pun-kroyok dening Korawa, ing salebeting rem-
bagan wonten ing kadhaton Hastina. Sasampun-
ipun Prabu Kresna ngendikakaken usulipun su-
pados praja Hastina dipun-sigar semangka, ing-
kang sapalih kapasrahaken dhateng Pandawa, de-
wa 4 ingkang nekсени piremangan (Parasurama.

Kanwa, Janaka lan Bathara Narada) sami ngen-
dikakaken mupakatipun. Makaten ugi para pi-
nisepuh Hastina, kadosta : Prabu Dhretarastra,
Resi Bhisma, Pandhita Drona lan Sang Widura.
inggih sami nyondhongi usulipun Prabu Kresna.
Nanging Prabu Duryodhana, Patih Sakuni(Seng-
kuni), Prabu Karna lan Dussasana(Dursasana), ja-
laran boten rila sapaalihing praja Hastina dipun-
ulungaken dhateng Pandawa, lajeng sami oncat
saking papan piremangan, nunten sami mepak
wadyabala kangge mikut lan mrajaya Prabu Kres-
na.

Wonten ing pagelaran ringgit purwa sekar
punika kangge sulukan *ada-ada* tumrap adegan
Prabu Kresna.

Katranganing tembung-tembungipun :

1. Ngka = ing ngrika, lajeng, salajengipun
(Indonesia : disana lalu, selanjutnya, ma-
ka); nalika punika.
2. Krodha =duka, muntab, bendu.
3. Mangadeg = jumeneng, jengkar(Krama
inggil, yen Ngoko: menyat).
4. Hom(panyeratipun „O” ngangge titik ka-
lih utawi caping) = kempal, kempalan, pi-
remangan(sarasehan, musyawarah). *Pahom-
an* = papan piremangan, papan ingkang di-

pun engge parepatan(Indonesia: tempat be-
runding, tempat bersidang).

5. Mungwing (unggu + seselan: um + ing) =
wonten ing.
6. Natar = plataran(Indonesia: halaman mu-
ka).
7. Sira(Tembung sesulih pratamapurusa) =
panjenenganipun.
8. Wibhuh(wibhu) = kiyat, sentosa, kuwaos.
9. Kalamrtyu = dewaning pejah(Indonesia:
dewa maut, dewa kematian): Bathara Kala.
10. Mintonaken = nedahaken(Indonesia: mem-
perlihatkan, menunjukkan).
11. Krama nira = kawontenanipun, sipatipun.
12. Tuhu = paucen, nyata, sanyatanipun, sa-
jatosipun.
13. Krama niran(nira + n) tuhu = kawontenan-
ipun *bilih* sanyatanipun -----.
14. Murtti = badan, salira. Wisnumurtti = teges-
ipun lugu: salira Wisnu, maksudipun: pan-
janmanipun Bathara Wisnu.
15. Lila = kanthi gampang (Indonesia: tanpa me-
ngalami kesukaran), endah, seneng lan ten-
trening manah, rumaos begja, kanthi alon.
16. Triwikrama = tegesipun lugu: ingkang
ajangkah tiga (Indonesia: yang berlangkah
tiga), njangkah kaping tiga(jejulukipun Ba-

lhara Wisnu). Maksudipun ing sekar punika: (jalaran saking dukanipun) mancala warni awujud rerupen ingkang-nggegirisi sanget. kadosta : dados danawa ingkang agengipun sareng anakan.

17. Makawak (maka + awak) = asalira (Indonesia: berbadan).
18. Triloka = jagad ketiga (Indonesia: ketiga dunia).

Suraosipun :

Nalika punika duka tan sipi Prabu Kresna; Nyat ! jumeneng, lajeng miyos saking papan pi-rembagan. Wonten ing plataran panjenenganipun mancala warni dados ageng kados Kalamretyu (Bathara Kala), nedahaken kawontenaning saliranipun ingkang sanyatanipun bilih panjenenganipun punika panjanmaning Wisnu. Kanthi gampil panjenenganipun triwikrama asalira jagad ketiga.

***

Segera terbit :

1. KUN FAYAKUN (Ilmu Khak Sejati) oleh Ki. R.S. Partoyuwono, bahasa Indonesia, sebagai lanjutan dari buku WEDARAN WIRID I, II bahasa Jawa.
2. BABAD TANAH JAWI (Galuh Mataram) oleh : Dr. Soewito, versi baru dalam bahasa Indonesia.
3. URIP RAHARJA, oleh : M. Samoed Sastro wardjo, bahasa Jawa huruf Latin.

Bakal kababar :

1. Memetri Basa Jawi, dening : S. Padmosoekotjo. (Gegeran nyinau basa jawi ingkang gampil tur popiler).
2. Silsilah Wayang Purwa, mawa carita dening : S. Padmosoekotjo. (Lakon Pandawa Kurawa kang nengsemaken)

**

Maosa Minggon Basa Jawa

"JAYA — BAYA"

isine mentes tur mirasa, ngiras memetri
basa lan budhaya Jawa.

— *** —

Alamat : Jl. Embong Malang 69H

Tilpun: 41169

Kotak Pos 250

S U R A B A Y A.
